

KOKKUVÕTE KVÜÕA KONVERENTSIST „SÕJANDUSEGA SEOTUD TEKSTIDE TÕLKIMINE JA TÕLGENDAMINE”

Reet Hendrikson, Karen Kuldnokk

Selle aasta kevadel 2.–3. maini toimus Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes (KVÜÕA) rahvusvaheline konverents, mille põhimärksõnad olid *tekst*, *tõlgendus* ja *sõjandus*. Konverentsi avasõnad lausus Kõrgema Sõjakooli ülem kolonelleitnant **Mati Tikerpuu**. Kolonelleitnant Tikerpuu juhtis tähelepanu eesti sõjanduskeele üheks suurimaks probleemkohaks peetud asjaolule: kaitseväe(laste) keele- ja terminikasutuse heterogeensusele. Just KVÜÕA-l on kolonelleitnant Tikerpuu sõnul oluline roll Eesti kaitseväe terminikasutuse ühtlustajana.

Avaettekannet oli **Peeter Espakilt** (TÜ), kelle sõnavõtt viis kuulajad kuningas Utu-hegali-aegsesse Sumerisse (u 2020–2012 eKr). Käsitlus põhines sõjakäigukroonikal, mida võib žanrilt lugeda ka võiduhümniks. Nagu tollasele ajastule omane, pole teose autorit teada. Hümnilikust lisab teose vorm: tegu on pöördumisega peajumala Enlili poole. Teksti iseloomustab hüperboolide rohkus ja valitseja ülistamine – niisiis on tegu väga arhailiste tekstivõtetega. Kroonika kirjeldab Sumerisse sissetunginud barbaarsete guti hõimude alistamist. Ettekannet tutvustas põhjalikult ka teose eel- ja järellugu.

Vladimir Sazonov (KVÜÕA) andis oma ettekandes ülevaate Assüüria, Babüloonia ja Pärsia kuningate terrori- ning küüditamispoliitikast I eelkristlikul aastatuhandel. Ettekannet illustreerisid ohtrad näited raidkirjadest, annaalidest, kroonikatest ja teistest tekstidest. Sazonov mainis, et küüditamine sai alguse Assüüriast, ning tõi muuhulgas välja, et Uus-Assüüria ajastul (900–612 eKr) küüditati üle 5 miljoni inimese.

Märt Läänemetsa (TÜ) esitlus lähtus tõlkija vaatepunktist, teemaks Sunzi „Sõja seaduste” eestindamine¹. Vana-Hiina sõjandustraktaadi „Sõja seaduste” näol on tegu üsna ainulaadse teosega: kuigi traktaadi vanus on enam kui 2000

¹ Tõlge on ilmunud 2001. aastal sarjas „Sõjandusvaramu klassika”.

aastat, on see olnud kogu selle aja jooksul elav, pidevalt kasutusel olnud tekst. Läänemetsa hinnangul tuleb igasuguse sõjandusteksti tõlkimisel mängu kolm aspekti: sõjateaduslik, kultuuriline ja filosoofiline. Terminite vastendamisel ja sobivate keeleliste lahenduste leidmisel on ülioluline teada keelen-dite algtähendust, samuti nende filosoofilist ja sõjanduslikku sisu.

Tarmo Kulmar (TÜ) analüüsis oma ettekandes tähtsamaid Peruu konkista-aegseid (16.–17. saj) kroonikaid. Kulmar mainis, et inkadel märgilist kirja-süsteemi veel polnud ja nad kasutasid info edasiandmiseks sõlmkirja, kus nõõridesse tehtud sõlmede arvul, kujul ja värvil oli tähendus. Just konkista-ajastust saab alguse kroonikate kirjutamine. Konkista-aegseid kroonikaid on kokku 18 ja need jagunevad viieks: anonüümsed ja pealkirjata tööd, põlis-elanikest autorite, mestiitsidest autorite ja hispaanlastest autorite tööd ning ilmsed kompilatsioonid. Sõjaajalooliselt oluliste autoritena nimetab Kulmar Titu Cusi Yupanquid, Inca Garcilaso de la Vegat, Pedro de Cieza de Leóni ja Pedro Sarmiento de Gamboad.

Amar Annuse (TÜ) ettekanne käsitles Assüüria impeeriumi ja tolleaegset sõjapidamistehnikat. Assüüria impeerium oli toona (aastatel 750–700 eKr) üks võimsamaid maailmas, hõlmates suurema osa tänapäeva Lähis-Idast. Nagu praegugi, nii kuulus juba toona suurriikliku koloniaalpoliitika hulka alistatud rahvaste keeleline ühtlustamine, mistõttu sai üldkasutatavaks aramea keel. Assüürlaste üks põhilisi sõjapidamisvõtteid oli kurnamistaktika: linn piirati sisse, mistõttu polnud vallutamisel vaja kasutada sõjalist jõudu. Esineja tõi paralleele ka piiblitekstidega, täpsemalt kuningate raamatu kirjakohtadega, kus on kõneldud Assüüria ja Juudamaa suhetest. Kuid needki kirjakohtad on avatud erinevatele tõlgendusvõimalustele.

Faruk Abu-Chacra (Helsinki Ülikool) rääkis oma ettekandes Bagdadisse kaliif Haroun Al-Rasheedi valitsemisajal (786–809 eKr) rajatud raamatu-kogust, mida hakati nimetama Tarkuse Majaks (*Bayt al-Hikma*). Tarkuse Majast sai omamoodi akadeemia, milles asuv raamatukogu sisaldas käsikirju ja raamatuid erinevates keeltes. Tarkuse Majas tavatsesid kohtuda tõlkijad, õpetlased ja kirjanikud selleks, et seal ennast arendada või lihtsalt mõtteid vahetada. Olulisel kohal oli tõlkimine. Tõlketekstid pärinesid nii erinevatest keeltest (põhilised keeled olid araabia, pärsia, aramea, süüria, heebrea, kreeka ja ladina) kui erinevatelt teadusaladelt. Hilisemal perioodil tõlgiti mitmeid sealt pärit tekste araabia keelest ladina keelde. Tõlgete kaudu teistesse keel-tesse levisid need tekstid ka mujale maailma.

Madis Arukask (TÜ) tegi oma ettekandes „Sõda ja allilm regilauludes ning arhailises teadvuses” sissevaate regilaulu poetikasse. Regilaulutekstide mõtestamisel tuleb arvestada sellega, et tegu on kihiliste intertekstuaalsete tekstikogumitega, kus esineb viiteid erinevatele ajastutele. Selline on ka näitetekstina eritletud „Venna sõjalugu”, mis on vaadeldav omamoodi naasmislauluna (süžees sarnasusi Homerose „Odüsseiaga”). Laulus ilmnevad erinevad žanriomased jooned (nt eepilisus, jäljed naiselikust reinterpreteerimisest ning sõjalise ja meheliku alge taandumisest, koduskesksus, itkulisus).

Ain Mäesalu (TÜ) andis oma ettekandes „Muinas- ja keskaegsete kaugrelvade eestikeelsest terminoloogiast” põhjaliku ülevaate muinas- ja keskaegses Eestis kasutatud kaugvõitlusrelvadest. Ettekandes käsitleti viskerelvade (nt viskeodad, kirved), mehaaniliste laskerelvade (vibud, ammud), laske- ja heitemasinade ning tulirelvadega seotud termineid. Mäesalu võrdles arheoloogilisi leide kirjalike allikate andmestikuga, selgitas kaugvõitlusrelvade nimetuste päritolu ja pakkus neile sobivaid terminivasteid.

Alar Kilp (TÜ) käsitles oma etteastes inglise filosoofi John Locke’i (1632–1704) piiblitõlgendust, keskendudes usuliselt mõtestatud poliitilisele sallivusele ja vägivallale. Ettekanne põhines kahel Locke’i tekstil: „Teine traktaat valitsemisest” ning „Kiri sallivusest”². Locke oli esimene uusaja mõtleja, kes tõlgendas pühakirja ja kristlikku traditsiooni süsteemselt, lähtudes mõistus-pärasusest, mitte kiriklikest dogmadest või ilmutusest nagu tolle ajani kombeks. Locke’i väitel on poliitilisele vägivallale (nt sõjapidamine) ja sundusele (nt vangistamine) küll olemas õigustatud põhjuseid, ent kumbagi neist ei saa õigustada kirikliku usuga.

Kapten **Olavi Punga** (KVÜÕA) selgitas oma ettekandes terminite *partisa(a)n* ja *metsavend* päritolu ning vaatles nende terminite muutumist ajas ja ruumis. Kui termin *partisaan* pärineb 20. sajandi algusest, siis termini *metsavend* päritolu on keerulisem selgitada. Metsavennaks peetakse üldjuhul Punaarmee ära jooksnud sõjaväelast. Kapten toob aga näite, et ajaloolistes tekstides räägitakse rohelistest ja punastest partisanidest, kusjuures esimesed tähistavad metsavendi ja teised Teises maailmasõjas nõukogude võimu eest sõdinud punapartisansid. Kapten Punga jätab kuulaja enda otsustada, kuidas võõrkeeles sõna *metsavend* tõlkida, ning on kokkuvõttes arvamusel, et maailmas toimuvad muutused mõjutavad meid, kujundavad meie arusaamu ja keeletarvitust.

² Esimese tõlge on ilmunud 2007. aastal Akadeemias, teise tõlge on käsikirjaline ja seni avaldamata.

Major **Tamur Kusnets** (KVÜÕA) puudutas oma ettekandes „Ajajärku 10.–16. saj pKr kirjeldavad sõjandustekstid eesti kirjanduses” lahingutegevuse kujutamist eesti ilukirjandusteostes. Võitlused ja lahingustseenide kirjeldamine on olnud eepiliste ajalooliste teoste üks olulisi tahke, kuid tekstis esinevad seigad viitavad sageli sellele, et autoril jääb vajaka sõjanduslikest taustteadmistest. Major tõi näiteks muinasaja lähivõitluse kujutamise, kus leidub erinevaid apse (nt polnud muinasajal eestlastel ratsaväge, mistõttu kokkupõrke puhul jalastuti, mitte ei sõditud ratsa; mõõgaga oli üliiraske tabada raudrüü silmapilusse, samuti nagu oli keerukas torgata mõõgaga rüütli istmikku, kuna see piirkond oli hästi kaitstud). Nagu teistelgi elualadel, nii kiputakse ka ilukirjanduses major Kusnetsi hinnangul kalduma stereotüüpidesse just juhul, kui valdkonda põhjalikumalt ei tunta.

Katrin Karu (TÜ) tutvustas oma ettekandes „Tõlgi rollist politseimenetluse käigus: menetlejate ja tõlkide vastastikused ootused” 2011. aastal Politsei- ja Piirivalveametis korraldatud uuringu tulemusi, mille käigus analüüsiti tõlgi rolli politseimenetluses. Uuringus küsitleti nii tõlke kui ka tõlgiga töötavaid menetlejaid. Karu keskendus eeskätt menetlejate ja tõlkide vastastikuste ootuste analüüsile. Ettekandest selgus, et nii tõlgil kui menetlejal on teineteise suhtes kõrged ootused. Menetleja ootab, et tõlk valdaks erialakeelt ja saaks hakkama ka žargooniga, tõlk soovib jälle tahab näha, et menetleja üldine keelepädevus oleks parem. Karu tõstatas ka tõlgi eetilise ning neutraalsuse küsimuse ning tõi esile selle, et tõlgid väljuvad mõnikord keelelise vahendaja rollist ning võtavad endale psühholoogi ja menetleja rolli.

Sirje Kupp-Sazonov (TÜ) keskendus oma ettekandes „Vladimir Putini kõnede tõlkimisest ja tõlgendamisest Eesti ajakirjanduses” Vladimir Putini 2007. aasta 10. veebruaril Müncheni julgeolekukonverentsil peetud kõnele, mis leidis rahvusvahelises meedias teravat vastukaja. Ettekande esimeses pooles analüüsis Kupp-Sazonov selle kõne tõlget eesti keelde ning tõi välja küsitavusi. Ta rõhutas seda, et osa originaalkõne tekstist oli jäetud eesti keelde tõlkimata (muuhulgas väide, et USA ja Venemaa on partnerid), ning tõstatas küsimused, kes otsustab selle üle, mis on tõlgitavas tekstis oluline ning missuguste tekstiosade tõlkest väljajätmine on õigustatud. Ettekande teises pooles üritas Kupp-Sazonov välja selgitada, kas tõlgitud kõne võimaldab samasugust tõlgendamist nagu originaaltekst.

Karen Kuldnokk (KVÜÕA) analüüsis oma ettekandes militaarset retoorikat araabia kevade diskursuses ning võrdles seda Iraagi-diskursuses kasutatud retoorikaga. Ettekandes kasutatud uurimismeetodiks oli kriitiline

tekstianalüüs ning uurimisobjektiks ajalehtede Postimees ja Eesti Päevaleht võrguväljaandes 2011. aastal ilmunud artiklid. Kuldnokk vaatles seda, milliseid retoorilisi võtteid ja argumente araabia kevade sündmustest kirjutamisel kasutati. Ta leidis Iraagi ja araabia kevade diskursuse erinevat selle poolest, et Iraagi konfliktis olid peamisteks osalisteks ja teemaks lääneriigid, Eesti ja kohalik diktaatorirežiim, Iraagi rahvast nähti vaid passiivse kogejana, kannatajana. Seevastu araabia kevade diskursust vaadati distantsilt, osalisteks olid just eelkõige kohalik rahvas ja diktaatorirežiim, samuti lääneriigid ja sekundaarselt ka Eesti.

Reet Hendriksoni (KVÜÕA, TÜ doktorant) ettekanne „Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuskeelevaadetest” oli ajendatud teesist, et funktsionaalse ja juurdumisvõimelise terminoloogia väljatöötamine eeldab muuhulgas ka teadlikkust sihtgrupi vajadustest ja terminieelistustest. Käsitluses avati ohvitseride oskuskeelevaateid ja seda, kuidas oma arvamusi põhjendatakse. Uuritavaks aineseks olid KVÜÕA keskastmekursuse sõjanduskeele esseed ja sõjandusterminoloogiat korrastavad magistritööd. Ühest küljest kajastub ohvitseride oskuskeelevaadetes konservatiivsus (nt eeldatakse mõiste ja termini üksühest vastavust, taunitakse sünonüümiat ja sõnade mitmetähenduslikkust), mida põhjendatakse mõistmisraskuste tekkega. Samas eelistatakse sageli kujundliku taustaga termineid, mis annavad ohvitseride hinnangul mõistet täpsemalt edasi ja on kasutajaskonnas juurdunud.

Epp Leete (KVÜÕA) käsitlus keskendus erialateksti tõlgendusvõimalustele ja -probleemidele NATO maaväe lahingutegevuse aluste „Allied Land Tactics” näitel. Vaatluse all oli nimetatud dokumendis esinevate terminite defineerimine ja keeltevaheline ekvivalents. Suur osa probleeme taandub põhimõttelisele küsimusele: kas tegu on terminiga või mitte? Ettekanne tõstas teisegi mõtlemapaneva küsimuse: mida õigupoolest tähendab üldkasutatav termin *NATO standarditud terminoloogia* ja kust seda leida võib?

Walter Wintschalek (Austria Riigikaitseakadeemia) tutvustas oma ettekandes Austria kaitseväe keelekeskuse struktuuri ja ülesandeid ning käsitles sõjandustekstide tõlkimisel ja terminoloogiatöös esinevaid probleeme. Ettekandes arutleti muuseas selle üle, kuidas täita terminoloogilisi lünki: olukordi, kus sihtkeeles puudub lisaks vastavale keelendile ka vastav mõiste (teadmusüksus). Wintschalek juhtis Austria seadus tekstide näitel tähelepanu ka keeleliste valikutele ja nendega kaasnevale ideoloogiale (nt välditakse terminit *Krieg* ‘sõda’ ja kasutatakse selle asemel eufemistlikku terminit *Einsatz* ‘(sõjaline) operatsioon’).

Mariina Viia (KVÜÕA) käsitles oma ettekandes „Clairvaux’ Bernard potjomkinluse vastu” Bernardi’i 1125. aastast pärit teose „Apologia ad Guillelmum” XIII peatüki tõlkelugu. Clairvaux’ Bernard oli XII sajandi Prantsusmaal rajatud tsistertslaste ordu olulisim isiksus, kes on suuresti mõjutanud toonase Euroopa poliitilis-religioosset pilti, kuid kelle kirjanduslik pärand Eestis on suhteliselt tundmatu. Bernard kirjutas oma teose „Apologia ad Guillelmum” St. Thierry kloostri abti Guillelmuse palvel, kes vajas toetust, et õigustada tsistertslaste loobumist pühakoja kaunistustest. Viia tõi esile, et Bernard’i allegooriline kriitika oli suunatud Cluny kloostri levinud liialduste ja luksusliku elu vastu.